

Verksamhets- och resultatplan 2021

Antagen av styrelsen den 16/12 2020

Diarienummer 2021-20

Innehåll

Inledning.....	3
Uppdrag	3
Organisation	4
Ledning och styrning.....	5
Budget/Ekonomi.....	6
Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2021	7
Miljö.....	10
Social och hälsovård.....	15
Livsmedel.....	19
Alkohol.....	21
Tobak.....	24
Hälsoskydd och konsumentlagstiftning	26
Veterinärverksamhet	27
ÅMHM Laboratoriet	32

Inledning

Verksamhetsplanen är framtagen i samarbete med myndighetens medarbetare och beskriver ÅMHH:s huvudsakliga uppdrag och målsättningar för 2021. Planen antas av myndighetens styrelse.

ÅMHH är en central kunskapsorganisation med kunden i fokus inom miljö- och hälsoskyddsområdet. Genom lagstadgad prövning och tillsyn samt rådgivning och information förebygger ÅMHH skador på miljön och skyddar människor från hälsofaror. Konkurrensförhållanden utjämnas genom att likvärdiga krav ställs på alla verksamhetsutövare. Knutet till myndighetens verksamhet finns även ett laboratorium som utför ackrediterade laboratorietjänster inom livsmedel, miljö och djursjukdomar.

Vidare ansvarar ÅMHH för tillsyn av privat och offentlig socialvård och hälsovård. ÅMHH tillhandahåller också veterinärvård för alla djurslag dygnet runt.

Myndighetens expertkunnande inom flera områden efterfrågas kontinuerligt i olika sammanhang där vi förväntas delta som sakkunniga.

Landskapsregeringen har de senaste åren gått in för ett mer långsiktigt hållbarhetstänkande och ÅMHH fyller en viktig funktion i det arbetet. För att tydliggöra hur ÅMHH:s proaktiva insatser med relativt sett små medel förebygger stora kostnader på lång sikt har vi valt att i verksamhetsplanen även ge exempel på de långsiktiga vinsterna som ÅMHH:s lagstadgade arbete bidrar till.

Uppdrag

Myndighetens uppdrag har fastställts i Landskapslagen (2007:115) om Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet. ÅMHH:s arbete kan indelas i 22 övergripande verksamhetsområden varav 138 delområden med egen lagstiftning. Uppdraget omfattar uppgifter som i riket sköts av alltifrån kommunen till statliga centrala ämbetsverk. Arbetet styrs utifrån EU-lagstiftning, rikslagstiftning samt landskapslagstiftning och består av tillståndsprövning, tillsyn, klagomålshantering samt informationsspridning. ÅMHH har i uppgift att granska och behandla inkomna ärenden utifrån gällande lagstiftning.

ÅMHH svarar utöver detta för att veterinärvård och laboratorietjänster tillhandahålls i landskapet.

Organisation

ÅMHM leds av en styrelse och närmast under denna en myndighetschef. Styrelsen är tillsatt av landskapsregeringen och består av sju medlemmar från olika politiska organisationer. Myndighetschefen är föredragande inför styrelsen. Den första januari 2020 trädde den reviderade ÅMHM-lagen ikraft vilket på ett betydande sätt förändrat strukturen för myndigheten gällande ledning och styrning av verksamheten. Styrelsen är beslutande i fler frågor än tidigare, vilka landskapsregeringen tidigare ansvarade för, och myndighetschefen ansvarig för verkställigheten av styrelsens beslut.

Miljötillstånd och ärenden av allmän eller principiell natur avgörs av en prövningsnämnd bestående av fem sakkunniga ledamöter inom juridik, ekonomi, hälsoskydd, biologi, teknik och näringsliv.

ÅMHM:s organisation är indelad i fyra sektioner:

Sektion 1

Tillsyn och prövning enligt miljöskyddslagen, vattenlagen, avfallslagen samt hälsoskyddslagen.

Sektion 2

Tillsyn och prövning enligt livsmedelslagen, alkohollagen, tobakslagen, hälsoskyddslagen, djursjukdomslagen samt djurskyddslagen. Ansvarar även för att upprätthålla veterinärverksamhet (24/h per dygn).

Sektion 3

Myndighetens administrativa resurser samt juridiska stöd.

Tillsyn över den offentliga hälso- och sjukvården samt tillsyn och prövning över privat och offentlig socialvård.

Sektion 4 ÅMHM Laboratoriet

Provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som krävs enligt EU:s vattendirektiv enligt uppdrag från Ålands landskapsregerings miljöbyrå. Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord, produktionsmiljö och djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner.

Sektion 1 och 2 leds av en sektionschef som representerar dessa grupper i ÅMHM:s ledningsgrupp och sektion 3 leds av myndighetschefen. Sektion 4, ÅMHM Laboratoriet, leds av laboratoriechefen som även har eget budgetansvar samt visst personalansvar och ingår i ledningsgruppen.

Sektion 1-3 benämns även som miljö- och hälsoskydds-enheten och är lokaliserade på Norragatan 17.

Myndighetschefen har det övergripande ansvaret för hela verksamheten, myndighetens budget och personal.

Ledning och styrning

Myndighetschef

För att leda och utveckla myndigheten närmast under styrelsen finns en myndighetschef som utses av ÅMHM:s styrelse.

Frågor i den löpande verksamheten kring organisation, resursfördelning och aktuella uppdrag avgörs av myndighetschefen i samråd med ledningsgruppen. Myndighetschefen avgör även de ärenden som ankommer på myndigheten och som inte ska avgöras av styrelsen, prövningsnämnden eller har delegerats till annan tjänsteman att avgöra.

Myndighetschefen har budgetansvar för budgetmoment 84810 samt det övergripande ansvaret för hela myndighetens budget.

Laboratoriechef

Laboratoriechefen leder laboratoriets verksamhet och utvecklar verksamheten i samråd med myndighetschefen. Laboratoriechefen lämnar förslag till verksamhets- och resultatplan samt verksamhetsberättelse till myndighetschef.

Laboratoriechefen har budgetansvar för budgetmoment 84820 och fattar beslut om anskaffningar och ingående av avtal som endast berör laboratoriets budget och verksamhet. Laboratoriechefen tar årligen fram budgetförslag för laboratoriet i samråd med myndighetschefen.

Sektionschef

För myndighetens tillsyns- och prövningsverksamhet samt veterinärvården finns två sektionschefer. Sektionschefen leder och fördelar arbetet inom sin sektion i samråd med myndighetschefen.

Sektionschefen fattar beslut på föredragning av tjänsteman inom respektive sektions förvaltningsområden förutom de ärenden som delegerats direkt till enskild tjänsteman att avgöra.

Ledningsgrupp

Ledningsgruppen består av myndighetschef, laboratoriechef, sektionschefer och myndighetsjurist. Ordförande är myndighetschefen. Ledningsgruppen behandlar frågor som rör myndighetens ledning och utveckling, resurser, utvärderar verksamheten samt planerar aktuella uppdrag. Ledningsgruppens diskussioner och slutsatser kan utgöra underlag för myndighetschefens beslut. Gruppen sammanträder varannan vecka eller vid behov. Samtliga medarbetare har möjlighet att anmäla frågor till ledningsgruppen för behandling.

Budget/Ekonomi

ÅMHM Miljö- och hälsoskyddsenheten föreslås för 2021 inkomster om 574 000 euro och anslag om 2 356 000 euro.

Miljö- och hälsoskyddsenheten har vid årets början 24 ordinarie medarbetare samt 5 tillfälligt förordnade medarbetare, samt sommarvikariemedel. Den ordinarie förvaltningssekreterartjänsten vakanshålls under den första halvan av året på grund av inbesparings- och resursfördelningsskäl.

ÅMHM Laboratoriet föreslås inkomster om 400.000 euro och anslag om 922.000 euro varav ca 117.000 avser internhyra.

Laboratoriet har vid årets början 8 ordinarie medarbetare samt 1 tillfälligt förordnad medarbetare på grund av en pågående tjänstledighet. En 70 % ordinarie tjänst som laboratorieanalytiker vakanshålls på grund av inbesparingsskäl.

Uppföljning av myndighetens budgetmoment 84810 görs varje månad av myndighetschefen tillsammans med ekonom. Laboratoriechefen följer kontinuerligt upp budgetmoment 84820.

Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2021

Nuläge

Myndigheten har under året gått från tre till fyra sektioner för att ytterligare optimera den organisationsförändring som genomfördes redan hösten 2019. Sektionschefstjänsten för sektion 1 inom miljöskydd har varit vakant mellan maj till november och myndighetschefen har under perioden fungerat som närmaste chef för både sektion 1 och sektion 3.

Situationen med coronapandemin har gjort att myndigheten inte har haft möjlighet att genomföra all planerad tillsyn under 2020. Om smittläget förbättras och företagare vill börja starta upp verksamheter samt anordna de evenemang som ställdes in under 2020 kommer det högst troligt att uppstå långa behandlingstider vilket riskerar att bli försvårande för verksamhetsutövarna. Redan innan Corona har myndigheten i flera år kämpat med en stor ryggsäck av ärenden inom miljöprovningen, det gäller framförallt revideringar av tillstånd som det saknas resurser och möjlighet att handlägga. För provningen och tillsynen inom livsmedels- och serveringsverksamheten är det särskilt utmanande under vår- och sommartid då väldigt många nya verksamheter startas upp.

För att underlätta arbetet, minska sårbarhet och göra introduktionen av nya medarbetare lättare fortsätter arbetet med att ta fram rutinbeskrivningar och processer för myndighetens vanligaste ärenden även under 2021. En ny serverstruktur har arbetats fram under 2020 och tas i bruk fullt ut i januari 2021 där man går ifrån ett årtalsinriktat system till ett system baserat på verksamhetsområden.

På grund av otydligheter i lagstiftningen finns det fortfarande oklarheter gällande ÅMHM:s uppgifter, behörighet och ansvar inom vissa förvaltningsområden. En föreslagen utredning av valda delar av myndighetens verksamhetsområden kan förhoppningsvis belysa detta ytterligare om budgetmedel för detta erhålles.

Myndigheten fortsätter trots ekonomiska utmaningar arbetet med att skapa förutsättningar för det åländska näringslivet i enlighet med lagar och förordningar om miljöfarlig verksamhets inverkan i naturen, säkerställa en god livsmedelskvalitet på Åland samt skapa säkra levnadsvillkor för både bruksdjur och sällskapsdjur.

Utmaningar

I och med den reviderade ÅMHM-lagen har styrelsen ett utökat beslutsmandat gällande styrningen av myndigheten vilket ställer höga krav på styrelsemedlemmarnas kunskapsnivå och förståelse för den verksamhet som bedrivs. Det innebär även mer omfattande krav på myndighetschefen att ta fram material och information för att bereda fler ärenden inför beslut i styrelsen. En utmaning är att bibehålla effektiviteten och snabba beslutsvägar för att driva verksamheten framåt.

Brist på resurser gör det som tidigare nämnts svårt att utföra all den tillsyn och prövning som är ålagd myndigheten. Det finns flera områden som idag är eftersatta och där myndigheten inte har någon tillsyn eller där det förekommer långa handläggningstider.

En annan utmaning är att få alla att känna delaktighet i den förändringsresa som ÅMHM står inför samt möjligheten att avsätta tid till det utvecklings- och effektiviseringsarbete som behöver göras.

Det saknas ofta tillämpningsanvisningar i de åländska lagarna vilket försvårar arbetet med att tillämpa dem.

Idag har ÅMHM en myndighetsjurist som spänner över alla verksamhetsområden med olika lagstiftning samtidigt som det finns ett stort behov av att rådgöra om komplicerade ärenden och tolkning av lag inför tillstånd och beslut. Utvecklingsarbete, skrivelser och utlåtanden är andra delar som tar tid av myndighetsjuristen och resursen räcker inte till.

En utredning gällande myndigheten planeras och det finns en stor utmaning i att begränsa och ringa in de områden som kan utredas och tydliggöra ett uppdrag till en extern konsult. Även att hitta konsulter som besitter nödvändig kunskap och kompetens för att kunna göra en ändamålsenlig utredning är en utmaning.

Övergripande målsättningar för Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2021

- Antalet öppna ärenden ska minska och handläggningstiderna kortas.
- Fortsätta kartlägga och dokumentera våra förvaltningsprocesser och andra rutiner i ett verksamhetssystem.
- En ny struktur på den gemensamma servern tas i bruk.
- Under kvartal 1 slutförs myndighetens arkivplan.

- Ge medarbetarna förutsättningar för egen uppföljning av det egna arbetsflödet samt regelbundna individuella avstämningar med närmaste chef.
- Efterfråga tydlighet eller revidering gällande lagstiftningen inom flera verksamhetsområden och lägga upp strategier för det arbetet.
- Implementera den nya organisationsstrukturen och tydliggöra ansvar och roller.
- Medarbetarnas välmående har hög prioritet inom myndigheten och därför fortsätter det proaktiva arbetet mellan arbetarskydd och ledning.
- Alla medarbetare ska ha ett medarbetarsamtal under året med sin närmaste chef.
- Fortsätta arbetet med att vara en informativ myndighet genom att möta allmänheten och andra intressenter i fler forum. Miljö- och hälsoskyddsmyndigheten lanserar och utvecklar en Facebooksida.
- Myndigheten kommer även att arbeta för en mer enhetlig tillsynspraxis i samma anda som det riksomfattande tillsynsprogrammet för miljö- och hälsoskyddet (2020 – 2024) där temat är enhetlig tillsyn och enhetligt samarbete.
- Laboratoriet upprätthåller nuvarande service och ackreditering med befintlig personal trots ökad arbetsmängd.
- Intrimning av det nya datasystemet som tas i bruk den 1.1 2021 på laboratoriet.

Miljö

Nuläge

ÅMHM:s tillsyn inom miljöområdet löper på enligt fastställd tillsynsplan under 2021, se bilaga 2. På grund av oförutsägbara händelser under 2020 kommer enstaka inspektioner och tillsyn av vattenledningsnät att istället ske under 2021. Myndigheten kan räkna med i snitt 12 inkomna klagomålsärenden inom miljöområdet per år, men vi vet också att den siffran kan variera kraftigt mellan olika år och att ett klagomålsärende sällan är det andra likt.

Utmaningar för miljötillsynen 2021

Tillsynens största utmaning under 2021 är att liksom under 2020 bibehålla förväntad effektivitet och kvalitet under en pågående pandemi. Vi har märkt att det kan vara svårt för miljöskyddsinspektörerna att upprätthålla fysisk distansering vid inspektioner inomhus, speciellt i trånga utrymmen. Det är också svårt att sia om 2021 likt 2020 blir ett år där det åländska samhället lever på sparlåga eller om sommarsäsongen istället bjuder till en stor folkfest. De två ytterligheterna kräver helt olika resursplanering inom tillsynen.

Tillsyn av mark- och bergtäkter ligger fortfarande i en uppstartsfas och riskklassning av täkterna som helhet kvarstår. I tillsynsplanen för 2021 finns de största mark- och bergtäkterna med för första gången. Miljösektionen har inte tillförts några extra resurser för detta arbete.

Det finns en del oklarheter kring ny lagstiftning. I nya avfallslagen är det till exempel oklart om ÅMHM ska utföra regelbundna inspektioner av avfallsverksamheter vi saknar i våra register. ÅMHM för idag endast register över avfallsverksamheter som är provningspliktiga enligt miljöskyddslagen.

En ständig utmaning inom miljötillsynen är inkomna klagomål, eftersom de inte går att planera för gällande mängd och tidsåtgång.

Målsättningar för miljötillsynen 2021

- Utföra all planerad tillsyn för 2021.
- Riskklassning har tidigare varit stora projekt där samtliga miljöobjekt riskklassats samtidigt för att få en samsyn mellan olika verksamhetstyper. Miljösektionen vill införa en löpande riskklassning så att riskklassen ses över efter varje avslutat tillsynsprojekt. Målet är att ta fram en process för detta och samtidigt gå mot objektspecifik riskklassning.
- Fartygsavfallslagen ska revideras nästa år och i samband med detta kommer miljösektionen att förespråka en ändring av förfarandet för

förnyande av avfallsplaner. Det rör sig om 46 avfallsplaner som idag förnyas vart tredje år.

- Utarbeta tillsynsförfarande samt rutiner för riskklassning av mark- och bergtäkter.
- Utredda vilka verksamheter vi ska ha regelbunden tillsyn på enligt nya avfallslagen så vi kan komma igång med den lagstadgade tillsynen.
- Inom tillsynsområdet dricksvatten lägga extra stor vikt vid kravet på vattensäkerhetsplaner för stora vattenverk. Vattensäkerhetsplanerna ska utgöra ett proaktivt och riskbaserat tillvägagångssätt för att säkra dricksvattnets kvalitet från råvattentäkt till kran hos konsument.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom miljö

I stort sett all miljötillsyn är i förebyggande syfte. Alla verksamheter är på något sätt miljöbelastande och inom tillsynen bevakar vi att miljölagstiftningen efterlevs så att ändamålet med verksamheterna nås med minsta möjliga negativa miljöpåverkan.

Vid alla verksamheter som har oljor, bränslen, kemikalier eller gödsel, kontrollerar ÅMHHM att hanteringen och lagringen sker på ett tätt och säkert sätt. Om dessa produkter kommer ut i mark eller vatten kan både grund- och ytvatten förorenas. Det är extra känsligt i vattenskyddsområden och i områden där det enbart finns dricksvatten från brunnar. Kommer det föroreningar i grundvattnet, är det mycket svårt att sanera. Sanering av mark är mycket kostsamt då massorna ska grävas upp och föras till godkänd avfallsmottagare, ofta utanför landskapet.

Om oljor eller kemikalier hamnar i avloppsledningsnätet och rinner vidare till ett reningsverk så måste allt inkommande avloppsvatten bräddas förbi reningsverket, annars slås det biologiska reningssteget ut. Om föroreningar kommer in i reningsverken är det kostsamt att rengöra och att få allt att fungera igen. Detta kan till exempel ske om oljeavskiljare inte töms och besiktas regelbundet.

Gödsel och avloppsvatten innehåller både bakterier och näringsämnen. Vid felaktig hantering kan det hamna i sjöar och hav och bidrar då till övergödningen, med ökad algblooming som följd. Förutom att ekosystemen och botten påverkas negativt, är till exempel cyanobakterier hälsovådliga för barn och husdjur. Hundar som dricker och badar i vatten med cyanobakterier kan till och med avlida. Att gödsel sprids i enlighet med fastställda bestämmelser och lagras tätt är viktigt för att förhindra risk för förorening. Bakterier från icke fungerande avloppsanläggningar kan också leta sig ner till vårt grundvatten. Bakterier i dricksvatten är ohälsosamt samt kostsamt att rena.

Det är dessutom svårt att få ersättning för kostnaderna, då det är mycket svårt att bevisa var dessa föroreningar kommer ifrån.

ÅMHM ser till att Åland har ett säkert och kvalitativt hushållsvatten. Inom tillsynen kontrollerar vi i huvudsak de tekniska vattenreningsprocesserna men vi övervakar egentligen hela flödet, ända från råvattentäkt till konsument. Under badsäsongen kontrollerar vi säkerheten och standarden på åländska badstränderna för att förebygga olyckor. Vi håller dessutom koll på algläget och tar regelbundet vattenprover för att kontrollera att bakteriehalterna inte ligger på skadliga nivåer.

Miljötillsynen är en viktig del i vårt jobb att förvalta det åländska öriket till kommande generation.

Prognos för miljöprövningen 2021

Att göra någon tillförlitlig prognos över omfattningen av och det totala antalet miljöprövningar under 2021 är i praktiken omöjligt, det vi kan göra är titta på revideringstider och giltighetstider hos befintliga tillstånd och utifrån dessa förutsäga vilka befintliga verksamheter som kommer att lämna in en tillståndsansökan under 2021.

Fyra tillstånd förfaller under 2021 och 14 verksamheter ska inkomma med ansökan om revidering av tillståndsvillkor. Detta är ett högre antal förväntade tillståndsärenden än normalt. Även 14 granskningsbeslut ska revideras nästa år. Också detta är ett högre antal än normalt.

Att de anslagna resurserna för miljöområdet minskat har fått till följd att förvaltningssekreterartjänsten vakanshålls under 2021, detta i sin tur innebär troligtvis att ett större administrativt ansvar kommer att ligga på miljöskyddsinspektörerna. Förhoppningsvis kommer denna extra arbetsbörda vägas upp av att sektionschefstjänsten kommer att vara tillsatt.

Liksom tidigare år kommer en del av handläggarnas tid med största sannolikhet att ägnas åt att delta i remissarbete runt ny och kommande lagstiftning. Under 2021 är till exempel ny vattenlag, ny fartygsavfallslag samt revidering av MKB-lagen aktuell.

Utmaningar för miljöprövningen 2021

Prognosen ovan tyder på att 2021 kommer att bli ett hektiskt år för miljöprövningen. Vi utgår dessutom från att 2021 likt 2020 kommer att vara ett turbulent år som domineras av coronaviruspandemin och dess efterdyningar.

Inom tillståndsprövningen ligger just nu mellan 40 och 60 ärenden i väntan på handläggning. Många av dessa är tillstånd från tiden 2006 till 2008 som nu kommit in för revidering. Under denna tidsperiod arbetade 5 – 6 handläggare

med tillståndsprövning. Idag har ÅMHM högst 2,5 tillståndshandläggare och myndigheten får idag in fler nya tillståndsärenden under ett år än våra handläggare hinner behandla.

Ärenden som släpar efter är en utmaning samtidigt som ÅMHM får nya och betungande arbetsuppgifter utan extra resurser, till exempel granskning och godkännande av miljökonsekvensbedömningar som innebar 3 månader extra arbete under 2020.

ÅMHM har en klar prioritetsordning vad gäller typer av prövningsärenden, men den höga andelen ouppklarade ärenden innebär att myndigheten måste börja prioritera olika typer av verksamheter framför andra och vi saknar verktyg för detta.

Att handlägga prövningsärenden inom sakområdet tär har funnits med som mål sedan 2018 men har inte uppfyllts på grund av resursbrist. Vissa revideringar börjar nu bli akuta samtidigt som myndigheten idag saknar kompetens och resurser att direkt börja handlägga dessa ärenden.

Åländsk lagstiftning inom miljöområdet saknar förordningar som enligt lag borde finnas samt förarbeten och anvisningar om hur lagen ska tolkas och bedömas. Rikslagstiftningen saknar ofta svenskspråkiga anvisningar.

Målsättningar för miljöprövningen 2021

- Utveckla samarbetet med landskapsregeringen, speciellt få till ett ökat informationsutbyte om vad som är på gång, genom att till exempel utnyttja gemensamma arbetsytor.
- Ta fram områden där behovet av förordningar eller anvisningar från landskapsregeringen är särskilt tydligt. Speciellt där det finns tydliga anvisningar på fastlandet.
- Miljöskyddsinspektörerna saknar utförliga tjänstebeskrivningar och det finns mycket frågetecken kring hur olika arbetsuppgifter ska fördelas inom hela miljögruppen. Vår målsättning är att arbeta fram tjänstebeskrivningar så att vi uppnår en jämn arbetsbörda mellan tjänsterna.
- Kartlägga resursbehov och ta fram rutiner för nya arbetsuppgifter, till exempel MKB förfarandet.
- Tydliggöra prioritetsordning av olika typer av verksamheter.
- Komma igång med handläggningen av prövningsärenden inom sakområdet tär.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s miljöprövningsarbete

Miljöprövningsprocessen har en preventiv verkan då processen ska se till att verksamheter, innan de påbörjas, kommer att planeras, byggas och utföras på bästa vis och orsaka minsta miljöbelastning.

Miljöprövning kan ibland uppfattas som något besvärligt, onödigt, dyrt och tidsödande. Men, det har ofta visat sig att genom den kommunikation vi har med verksamhetsutövaren och utifrån de frågor och kompletteringar vi begär så styrs verksamheten i en riktning som minimerar framtida negativa effekter för företaget. Det har flera gånger resulterat i att verksamhetsutövaren gjort ändringar i sina planer. Genom att ställa ledande frågor får de ofta se på sin planerade verksamhet med lite andra ögon och inser då att det finns bättre sätt att göra saker på. Det i sin tur kan spara tid och pengar och framförallt minskar risken för senare ombyggnader och omplanering.

Ett annat syfte med miljöprövningsprocessen är att allmänheten ska få vetskap om och få delaktighet i de projekt som planeras i deras näromgivning och miljö. Till exempel i olika vattenärenden är syftet att skydda akvatisk flora och fauna samt minimera olägenhet för sakägare eller möjlighet att utnyttja vattenområdet på motsvarande vis.

I verksamheter med mycket utsläpp till luft minskar vi riskerna för människors hälsa genom att ställa krav om utsläpp av ämnen och mängder i samband med prövning.

Långvarig påverkan av buller är ohälsosamt, både fysiskt och psykiskt. För prövningspliktiga verksamheter fastställer vi verksamhetstider, gränsvärden och ställer krav på bullerdämpande åtgärder där det behövs.

Vid utsläpp till mark eller vatten, via till exempel avloppsanläggningar, är syftet att skydda grundvatten och minska risk för förorening av mark och grundvatten för att inte förstöra möjligheter att framledes nyttja dessa. Minskning av utsläpp av näringsämnen behövs för att minska tillgången på näring i vattenförekomster, vilket i sin tur bidrar till ökad algblomning, syrebrist och nytt läckage av näringsämnen.

Det är vår uppgift att se till så att gällande lagar följs så att kommande generationer har lika goda förutsättningar att leva som vi haft.

Social och hälsovård

Nuläge

ÅMHH är tillsynsmyndighet för offentlig socialvård inklusive barnomsorg, inom landskapets lagstiftningsbehörighet. ÅMHH är även tillstånds-, och tillsynsmyndighet för privat socialservice samt tillsynsmyndighet för offentlig hälso- och sjukvård på Åland, exklusive yrkesutövning.

Sedan tillsynen inom socialvården överfördes från landskapsregeringen till ÅMHH 2014 har flertalet lagstadgade uppgifter tillkommit. Två social- och hälsovårdsinspektörer arbetar inom området. Arbetet är fördelat så att den ena inspektören handhar offentlig sjukvård och kommunal äldreomsorg och den andra inspektören handhar övrig social service.

Inspektörernas kunskap inom områdena styr arbetsfördelningen, men detta hindrar inte att inspektörerna beroende av antalet inkomna ärenden internt gör en rättvis fördelning så att bägge inspektörer har jämlik arbetsbelastning.

Den 1 januari 2021 träder nya socialvårdslagar ikraft som på ett betydande sätt inverkar på tillsynen inom området. Den proaktiva tillsynen utökas till förmån för den tidigare reaktiva tillsynen inom flera områden. Inkomna klagomål kommer fortsättningsvis att prioriteras framför proaktiv tillsyn.

Tillsyn

Tillsyn inom social- och hälsovården utövas på individ- och verksamhetsnivå och består av reaktiv tillsyn och proaktiv tillsyn. Reaktiv tillsyn kan vara klagomålsbaserad eller egeninitierad och innebär således en kontroll i efterhand utgående från externt upplevt missnöje. Enskilda individer kan anföra förvaltningsklagomål över hur en verksamhet till exempel bemöter eller utövar individuell planering inom social- eller hälsovården.

Tillsynsärenden kan initieras utgående från påståenden i tidningar om oegentligheter, missförhållanden eller andra anonyma anmälningar. Proaktiv tillsyn är förebyggande och planeras i förväg, kontrollerar lagenligheten samt bygger på en strävan att styra en verksamhet i en viss riktning. Den proaktiva tillsynen omfattar lagstadgad kontroll av innehållet i privata socialserviceproducenters ansökningar om verksamhetstillstånd, verksamhetsberättelser och egenkontrollplaner samt tillsyn av handläggningstider i barnskydds- och utkomststödsärenden.

I och med den nya socialvårdslagen, äldrelagen och barnomsorgslagen som träder ikraft vid årsskiftet öppnas även möjligheten upp för att genomföra inspektioner även utan grundad anledning. Det behöver därmed inte finnas en misstanke om någon typ av missförhållande för att ÅMHH ska kunna initiera ett tillsynsärende.

Nyheter från 2021 utifrån de nya socialvårdslagarna och barnomsorgslagen är bland annat:

- Tillsyn över privat samhällsstödd enskild barnomsorg
- Tillsyn kan utföras utan grundad anledning, dvs misstanke
- Tillsynsärende kan initieras utifrån anställdas missnöje gällande missförhållande som berör en enskild klient
- Tillsyn över enskild yrkesutövning inom socialvården
- Strukturen för kommunernas serviceproduktion ändrar i och med införandet av KST, kommunernas socialtjänst. Äldreomsorg och barnomsorg blir kvar hos kommunerna medan övrig socialservice flyttas till KST.
- Barnomsorgen integreras med utbildningsförvaltningen vilket innebär att ÅMHM kommer att ha tillsyn över barnomsorgen medan landskapsregeringen har tillsyn över grundskoleverksamheten.
- En verksamhetsenhet inom socialvården eller en annan aktör som ansvarar för den samlade verksamheten ska göra upp en plan för egenkontroll för att säkerställa socialvårdens kvalitet, säkerhet och ändamålsenlighet.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom social- och hälsovård

Socialvård

Lagstadgad kontroll av ärenderelaterade tidsfrister i barnskydds- och utkomststödsärenden: förebygger eskalering av barnskyddsproblematik genom att åtgärder vidtas inom lagstadgad tid/förebygger social marginalisering genom att utkomststöd beviljas inom lagstadgad tid.

Planenlig tillsyn av förhållande anställda/barn och anställdas behörigheter i åländsk barnomsorg: förebygger risker för olycksfall med barn inblandade då behörigt antal personal finns på plats/förbättrar möjligheten till en god skolstart i livet och uppnående av kunskapsmål då behörig personal finnas på plats. Minskar risken för personalens sjukskrivningar då tillräckligt antal personal finns på plats.

Planenlig tillsyn där vi genom regelbundna inspektioner systematiskt går igenom verksamhetspunkter trots att grundad anledning om felaktigheter och lagstridigheter inte finns: stöder verksamheten i deras eget kvalitetssäkringsarbete och effektiv användning av egenkontroll.

Beslut i enskilda förvaltningsklagomål: skapar en kultur för att förbättra rättssäkerhet i den kommunala hanteringsprocessen av enskilda klientärenden och ger enskilda kommuner en möjlighet att utveckla kvaliteten i den egna verksamheten på ett bredare plan.

Identifierar olika ”gränsområden” mellan landskapets och rikets lagstiftningsbehörighet, där gemensam analys och diskussion möjliggör ett

multidisciplinärt angreppssätt vilket stärker klientens/patientens rättssäkerhet och minskar risken för feltolkning av lagen.

Hälso-och sjukvård

ÅMHM bidrar till samhällsvinster genom att initiera tillsyn i äldrelagen 15 § och i landskapslag om socialvård 37 §, 38 § och 39 § hur kommunal äldreomsorg uppfyller bestämmelserna om bedömning av klientens servicebehov och rätt till en vårdplan.

I och med ÅMHM:s tillsyn gällande uppfyllande av vårdgarantin 20 § säkrar vi att patienter erhåller vård inom godtagbar tid och att Ålands hälso- och sjukvård i enlighet med 21 § offentliggör uppgifter om väntetiden med högst sex månaders mellanrum.

ÅMHM handlägger kontinuerligt klagomål i enskilda klient och patient ärenden vilket i sig bidrar till att belysa klagomålet utgående från bestämmelserna i socialvårdslagen, hälso- och sjukvårdslagen, klientlagen och patientlagen.

Utmaningar

Utmaningen för tillsyn inom social- och hälsovård är att skapa en förståelse för att myndigheten inte är ett dömande organ utan att tillsyn handlar om att skapa mervärde och utveckling för den verksamheten som granskas. Tillsynen speglar hur verksamheter lagenligt följer bestämmelser och levandegör dessa i sin dagliga verksamhetsutövning. En god tillsyn ska inspirera verksamheten att själv regelbundet utvärdera sina arbetsmetoder och handlingsprocesser så att de motsvarar klientens eller patientens behov av service och/eller vård.

Tillsynsstrukturen på Åland avviker från fastlandet. Det finns en omfattande lagstiftning som ska övervakas men med färre personalresurser och utan tillgång till expertis som till exempel Valvira. Inspektörerna har svårt att specialisera sig då arbetsområdet är omfattande.

Delad tillsynsbehörighet mellan ÅMHM, landskapsregeringen och Statens ämbetsverk på Åland. Den delade behörigheten gör att frågor gällande vart ett ärende hör ofta aktualiseras och att det inte är ovanligt att olika delar i ärenden hanteras av olika parter.

Ny lagstiftning kommer troligen att leda till att fler klagomål inom socialvårdsområden initieras hos ÅMHM. Till exempel finns nu möjlighet för personal inom en verksamhet att göra anmälan inom den egna verksamheten om denne lägger märke till eller får kännedom om ett missförhållande eller en uppenbar risk för ett missförhållande vid tillhandahållandet av socialvård för klienten. ÅMHM ska i dessa fall göra en bedömning om det är fråga om allvarliga missförhållanden och i dessa fall överföra ärendet till Valvira för handläggning.

Det finns en utmaning i att ställa om tillsynsarbetet från reaktiv kontroll till proaktiv rådgivning, styrning och fysiska inspektioner.

Oklarheter gällande vilket mandat ÅMHM har gällande kravet på egenkontrollplan och dess innehåll.

Oklart vilka konsekvenser som KST samt lagstiftningsreformen inom socialvården och barnomsorgen får för tillsynsarbetet vid ÅMHM. Under 2021 kommer detta att visa sig och utvärderas löpande.

Plan 2021 – Målsättningar

- Fortsatt fokus på samarbete med Statens ämbetsverk gällande självbestämmande inom specialomsorgen där vi har delad behörighet. Utöver undersökningar i form av enkäter kompletteras dessa med fysiska inspektioner vid de ca tio boendeenheterna på Åland.
- Synliggöra tillsynsarbetet inom området genom att använda sig av exempelvis pressmeddelande, frukostseminarier och publicering av rapporter på hemsidan.
- Sträva efter ett utökat samarbete med ombudsmannamyndigheten och högskolan på Åland.
- Proaktivt tillsynsprojekt gällande personalens behörighet och gruppstorlekar inom barnomsorgen på Åland.
- Proaktivt tillsynsprojekt gällande KST:s hantering av barnskyddsfrågor.
- Proaktivt tillsynsprojekt gällande patienternas rätt till en vårdplan inom äldreomsorgen.
- Ta i bruk Valvira's checklista gällande tillsyn av äldreomsorgslagen och utföra fysiska tillsynsbesök inom hemvården, som utförs av kommunens närvårdare, där dessa punkter stäms av. Ett urval av vilka kommuner som får ett tillsynsbesök görs efter sammanställning av resultatet inom projektet gällande vårdplaner.
- Handlägga inkomna klagomål utan oskäligt dröjsmål.
- Utarbetande av nya/uppdatering av befintliga processbeskrivningar, mallar och rutiner för reaktiv och proaktiv tillsyn.

Livsmedel

Nuläge

Livsmedelsföretagare på Åland är viktiga för Ålands ekonomi både vid försäljning av livsmedelsprodukter och i turismnäringen. I dagsläget finns totalt 470 aktiva livsmedelsobjekt som har gjort anmälan enligt livsmedelslagen. Därutöver finns 20 godkända livsmedelsanläggningar som hanterar animaliska livsmedel t.ex. fiskslakterier. Till anmälda livsmedelsobjekt hör centralkök, restauranger, butiker, bagerier och caféer, industriella livsmedelstillverkare, lager och transporter. Där utöver finns offentliga verksamheter som skolor, daghem, äldreboenden och sjukhus. Marknadsförsäljare, primärproducenter och under året avslutade verksamheter är inte räknade i ovanstående siffra.

I regel inspekteras nyanmälda verksamheter inom 3 månader. I vissa fall sker även syn på plats under byggnation innan uppstart.

Livsmedelstillsyn

Den regelbundna planerliga tillsynen baseras på Eviras anvisning ”Riskklassificering av en livsmedelslokal och fastställande av tillsynsbehovet 10503/2/sv”. Tillsynen består i regel av förberedande arbete med inläsning av regelverk, inspektionshistorik och objektets nuvarande verksamhet. Därefter görs inspektion inklusive rådgivning. Processen avslutas med protokollskrivning inklusive bedömning av regelefterlevnaden. Eventuellt kan det finnas behov av att kräva in mer information eller göra återbesök. I sista hand kan ett beslut tas för att kräva att reglerna följs. Den planerliga tillsynen för 2021 finns i myndighetens fastställda tillsynsplan, se bilaga 2.

Varje år anmäls nya verksamheter enligt livsmedelslagen samt innehavarbyten. Därutöver inkommer godkännande av verksamheter enligt livsmedelslagen samt inkomna klagomål, utredningar av misstänkta matförgiftningar, provtagningsbegäran från Livsmedelsverket och tillbakadragningar.

Frågeställningar med stor bredd gällande regler, från verksamhetsutövare, andra myndigheter och allmänheten, utreds och besvaras. I livsmedelstillsynen ingår också att hålla myndighetens hemsida uppdaterad och vid behov informera verksamhetsutövare om nya lagstiftning.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s livsmedelstillsyn

Ålands näringsliv är beroende av att olika livsmedelsföretag kan exportera säkra livsmedelsprodukter. Att tillsyn av dessa företag fungerar är en förutsättning för en fungerande handel.

Turismnäringen är viktig för Åland. Ifall matserveringar med flera inte uppfyller kraven på god livsmedelshygien riskeras Ålands renommé som turistdestination, vilket kan resultera i uteblivna turister och minskade intäkter.

Att förebygga matförgiftningar kan även spara stora kostnader i form av sjukvårdsutgifter och frånvaro från arbete.

Utmaningar

Det är svårt att hitta passande utbildningar och information om gällande lagstiftning och regelverk. Idag använder myndigheten Finlands OIVA anvisningar för bedömning av verksamhetsutövarnas regelefterlevnad. Skolning på hur dessa OIVA anvisningar ska tillämpas saknas på svenska. Även vissa av texterna som hänvisas till i Oivas bedömningsanvisningar saknas på svenska. I princip utgår all lagstiftning inom livsmedelsområdet från EU förordningar. Men anvisningar från finska livsmedelsverket om hur dessa ska tillämpas saknas ofta på svenska. När frågor skickas till livsmedelsverket besvaras frågan ofta av utredare som saknar spetskompetens men som behärskar svenska.

”Hemmakök” är en ny form av verksamhet som ska ingå i planlagd tillsyn av livsmedelslokaler. Det finns verksamhetsutövare som talar, skriver och läser endast på främmande språk. Det kan också innebära att inspektionsmetoden behöver anpassas beroende på kulturell bakgrund vilket ställer krav på myndighetsutövningen.

Näthandel med livsmedel (inklusive kosttillskott) är en växande marknad. Det är svårt att hitta information och utbildning om hur myndigheten ska utföra tillsyn inom området.

Många verksamhetsutövare har öppet bara en kort tid under sommaren eller under helger och kvällar vilket ställer krav på anpassad tillsyn. Extra tillsyn behövs alltid sommartid och under 2021 kommer behovet av extra tillsyn att vara betydande då det enligt plan kommer att anordnas flera stora event på Åland, t.ex. i samband med att Ålands självstyrelse fyller 100 år. Ett annat mycket stort evenemang är Tall Ships race som går av stapeln samtidigt med Rock off. Antalet livsmedelsinspektörer på Åland är för få för att utföra ålagda uppgifter utgående från lagar, förordningar och anvisningar. Det kan även vara svårt att hitta personer med rätt kompetens vid nyanställningar.

Trots att skyddsutrustning används vid inspektioner riskerar inspektören att utsättas för potentiell smittrisk av Covid-19 eftersom tillsyn ofta sker inomhus i trånga lokaler.

Plan 2021 – Målsättningar

- Ett uppföljande projekt ska genomföras för att kontrollera renheten med hjälp av ATP-mätare. En ATP-mätare ger ett snabbt objektiva mätresultat. Kontrollen visar på dålig rengöring som inte syns med blotta ögat men som kan göra livsmedlet hälsovådligt. Renheten kan på plats snabbt kontrolleras och pedagogiskt förklaras för verksamhetsutövaren. Målet är att få en bild av renheten i åländska livsmedelsverksamheter.
- Ett provtagningsprojekt av lokalproducerade, lättförskämbara livsmedel ska genomföras, till exempel malet kött, röror, såser.
- Skapa ett utbyte med svenskspråkiga livsmedelsinspektörer i riket för att skapa samsyn inom livsmedelstillsynen.

Alkohol

Nuläge

Antalet provningar varierar mycket över året med en stor puckel på våren och försommaren. Det är då många innehavarbyten sker och de tillfälliga evenemangen söker om serveringstillstånd för sin alkoholservering. Antalet permanenta serveringstillstånd är drygt 120 stycken och antalet anmälda passagerarfartyg är 13 stycken.

Handläggning av serveringstillstånd, tillsynsärenden samt utförande av tillsyn och besvarande av frågor med flera uppgifter som hör till området sköts av en ordinarie inspektör som vid behov och under högsäsongen bistås av en inspektör ur sektion 1 som har utbildning på området. Totalt antal årsarbetskraft på området är ca 1,20 och antalet utförda inspektioner är ca 50-70 per år. De senaste två somrarna har den tillfälliga badvattenprovtagaren i mån av tid även utfört enklare alkoholinspektioner runtom på Åland.

Alkoholtillsyn

Enligt vetenskapligt utvärderade arbetsmetoden *Ansvarsfull Alkoholservering*, som Åland länge arbetat enligt, är tillsyn och olika samarbeten en viktig bit för att minska de alkoholrelaterade problem och det våld alkoholservering kan medföra. Inom ramen för arbetsmetoden har kontakterna och dialogen med i synnerhet de nattöppna krogarna utvecklats på ett positivt sätt.

Tillsynen består av förebyggande, inre samt yttre tillsyn. Den förebyggande tillsynen sker genom information, rådgivning och dialog med näringsidkare samt samverkan med krögare, myndigheter och andra berörda.

Inre tillsyn är av administrativ karaktär som främst består av kontroll och uppföljning av att tillståndshavarna har den tillförlitlighet och de ekonomiska resurser som krävdes då tillståndet beviljades.

Med yttre tillsyn avses den tillsyn som sker på serveringsstället, vilket innebär kontroll av att alkoholservingen sker i enlighet med tillståndet och bestämmelserna i alkohollagen. ÅMHM utför tillsynen på basen av en riskbedömning som påverkas av verksamhetens art och omfattning, tidigare inspektionsresultat, om servingen är inriktad på alkoholförsäljning samt eventuell förlängd serveringstid. Även tips eller klagomål som lämnats till myndigheten samt ingripandeanmälningar från polisen påverkar riskbedömningen.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom alkohol

En stor del av de misshandelsfall som sker på allmänna platser och på krogar kan härledas till en alltför hög berusningsnivå. Att förebygga våld där det är möjligt ligger i allas intresse då varje misshandel, utan att beakta det personliga lidandet, enligt BRÅ (Brottsförebyggande rådet) kostar från ett par tusen till fem miljoner euro i långsiktiga samhällskostnader.

Unga personer som just blivit myndiga besöker ofta krogarna och kommer där att utveckla normer för hur man betar sig och vilket förhållningssätt man får till alkohol i dessa sammanhang. Det är visat att människan anpassar sig till de normer som finns i kulturen man befinner sig i varför det är viktigt att det finns en civiliserad och respektfull restaurangkultur där berusningsdrickandet inte är den norm som råder. Det är på krogen en ung persons framtida beteende kan påverkas mot en alkoholkultur som är sund eller en som är destruktiv. Samhällskostnaderna för alkoholkonsumtionen i Sverige uppskattades i en studie av Ramboll överstiga 10 miljarder euro årligen.

Målsättningar 2021

Tillsyn på plats enligt *Ansvarsfull Alkoholserving* är viktig och målet är att försöka hålla samma nivå på tillsynen som tidigare år. ÅMHM har som mål att serveringsställen med förlängd serveringstid ska få minst 4 tillsynsbesök under året och att ett förebyggande samverkansmöte med krogbranschen ska hållas före sommarsäsongen. Övriga serveringsställen får tillsyn enligt den riskbedömning som görs.

Prövning

Det går inte på förväg att veta hur många ärenden som kommer att hanteras under året men statistik för ”normala” år finns. På årsbasis brukar 20–25 innehavarbyten och 30–35 tillfälliga serveringstillstånd hanteras. Därutöver tas cirka 30 beslut som berör andra ändringar rörande serveringstillståndet såsom ändrat serveringsområde eller förlängd serveringstid. Under sommaren 2021 då Tall Ships Race samt Åland 100 är planeras utöver de återkommande evenemangen beräknas antalet ansökningar/anmälningar öka mycket.

Serveringsverksamheten år 2020 präglades av strikta restriktioner varvid många tillståndshavare valde att inte utveckla verksamheten och därför kan finnas ett uppdämt behov av innehavarbyten och utvecklingsmöjligheter som behöver anmälas/godkännas.

Rikets alkohollag, som är tänkt att antas till sommarsäsongen 2021, kommer för ÅMHM:s del initialt att innebära ett avsevärt ökat antal ärenden att hantera, på samma sätt som det gjorde på fastlandet då lagen antogs där år 2018. Detta då den nya lagen öppnar för helt nya typer av tillstånd och flexibla förfaranden men samtidigt ställer krav på tillståndshavarnas egenkontroll. Antalet faktorer och utmaningar som ÅMHM har att beakta vid övergången till den nya lagen är många och fortfarande finns inget besked om när den nya lagstiftningen träder i kraft.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s prövningsarbete gällande alkohol

Genom att säkerställa att tillståndshavaren har de förutsättningar som lagstiftningen förutsätter förebyggs att oseriösa och potentiellt kriminella eller missbrukande personer beviljas serveringstillstånd. Genom att samma krav gäller samtliga tillståndshavare säkerställs att konkurrensen mellan aktörerna på Åland sker på lika villkor.

Utmaningar

På Åland gäller fortfarande den fastländska alkohollagen med tillhörande förordning från 1994 med några åländska anpassningar. Några ändringar av lagstiftningen antogs och började med kort varsel gälla den 1.6.2020 och dessa var utmanande för myndighetens inspektörer att hantera och tolka under sommaren. På Åland förbereds som bäst en total revidering av alkohollagstiftningen så att rikets alkohollag med lokala anpassningar ska antas på Åland. Den nya lagstiftningen är aviserad att träda i kraft till sommaren 2021 då många stora evenemang såsom Tall Ships Race och Åland 100 ska genomföras.

En ny lagstiftning kommer under övergångsskedet att innebära mycket extra arbete för ÅMHM då allt internt och externt informationsmaterial behöver omarbetas, nya tillståndsnummer beviljas, alkoholtaxan revideras och

serveringsställena ska enligt förslaget utarbeta ett egenkontrollprogram. Helt nya tillståndstyper såsom så kallade cateringtillstånd kommer att finnas och en ny sanktion ”påföljdsavgift” införs. Det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att inspektörerna får tillräcklig kunskap i och resurser för att sätta sig in i den nya lagstiftningen så att de kan ge rätt information och fatta korrekta beslut. Att det inledningsvis kommer att krävas stora insatser av ÅMHM framgår även av det PM som utgör grund för det lagstiftningsarbete som nu pågår. Då resurserna nätt och jämnt räcker en ”vanlig” vår och sommar behövs under övergångstiden, om de båda projekten ska kunna hanteras på ett rimligt sätt, betydligt mer resurser på området vilket myndigheten äskade om men som ej gick igenom i styrelsebehandlingen av budget 2021.

Målsättningar 2021

ÅMHM har haft som målsättning att fatta beslut rörande ansökningar så snabbt och smidigt som möjligt och inom högst 30 dagar från det att ansökan lämnats in. Med tanke på det merarbete de stora planerade evenemangen som tidigare nämnts, som båda inträffar våren/sommaren 2021, innebär finns det en uppenbar risk att ansökningar och ärenden inte kommer att kunna behandlas inom utsatt tid.

Målsättningen för år 2021 är att se till att verksamheten på olika plan fungerar med så lite störningar som möjligt och utan att näringsidkarna drabbas mer än nödvändigt.

Tobak

Nuläge

Den åländska tobakslagen revideras som bäst för att uppfylla EU:s tobaksprodukt direktiv. Enligt tobakslagen ska försäljare och distributörer anmäla försäljning av tobak och relaterade produkter till ÅMHM som upprätthåller ett register över dessa. De senaste åren har ÅMHM inte haft något regelrätt tillsynsprojekt av försäljningsställen enligt tobakslagen. Dock har myndigheten under år 2020 varit delaktig i ett provköpsprojekt som genomförts i samarbete med Fältarna och gymnasie studerande.

Tillsyn

Det under år 2020 genomförda provköpsprojektet visar att efterlevnaden av unga personers ålderskontroll brister varför ÅMHM planerar att utföra egen tillsyn genom provköp under år 2021. Då de föreslagna lagändringarna antagits och en ny årlig avgift för tillsyn fastställts behöver ÅMHM informera försäljarna om kommande tillsyn och avgifter. Tillsyn av rökfria miljöer, till exempel på skolgårdar och i restauranger görs i samband med övrig ordinarie tillsyn. Då många försäljare förväntas sluta sälja tobak behöver registret uppdateras.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom tobak

Det är bevisat att användning av tobaksprodukter är inkörsporten för att börja använda cannabis och andra droger och nästan 100 % av de som använder cannabis är rökare. Att få ungdomar att inte börja röka är ett effektivt sätt att förebygga ett framtida drogmissbruk. Mellan 10 - 20 % av de minderåriga rökarna i landskapets skolor (lägst i högstadiet och högst på yrkesgymnasiet) uppger att de köper sina cigaretter själva.

I Sverige röker ca 10 % av befolkningen dagligen och kostnaderna för samhället beräknades år 2017 uppgå till ca 3 miljarder euro. Varje person som inte börjar röka sparar således en ansevärd summa skattepengar som kan läggas på annat istället. Även det mänskliga lidandet för de som drabbas av olika cancerformer, KOL m.fl. samt en förkortad livslängd är inte att förringa.

Utmaningar

Att utarbeta och hitta former för att utföra ålderskontroll genom provköp i ÅMHM:s regi.

ÅMHM får ett utökat tillsynsansvar. Genom de lagändringar som träder i kraft inom en snar framtid ska ÅMHM utföra tillsyn och övervaka att åldersgränserna efterlevs vid tobaksförsäljning. Försäljningsställena ska utarbeta ett egenkontrollprogram och riktlinjerna för innehållet ska fastställas i en ny förordning.

Att nå ut med information om de ändringar i lagstiftning och taxa som sker så att registret över försäljningsställena uppdateras.

Plan 2021 – Målsättningar

- Att uppdatera registret över försäljningsställen så att det är aktuellt. I och med att det inte finns någon tillståndsplikt så behöver det på olika sätt kontrolleras att inte oanmälda aktörer säljer tobak.
- Att utföra tillsyn då förordningen om egenkontroll antagits.
- Att utarbeta rutiner och samarbeten för att komma igång med provköp i myndighetens regi.

Hälsoskydd och konsumentlagstiftning

Nuläge

Hälsoskyddsverksamheten (tillsyn av offentliga lokaler) innehåller verksamheter såsom skolor, daghem, effektiverade servicelokaler, behandlingslokaler med hög risk samt idrottsanläggningar. Faktorer inom hygien och inomhusluft ses över enligt hälsoskyddslagen.

Inom konsument säkerhetslagen görs inte någon aktiv tillsyn. Vid olyckshändelser utreds orsaken och rutinerna ses över, till exempel att säkerhetsdokument finns. Verksamhetsområdet innefattar bland annat simhallar, äventyrsaktiviteter, lekparker med flera.

ÅMHM deltar i arbetsgrupper vilka hanterar frågor gällande inomhusluft. Arbetsgrupperna jobbar både förebyggande och med specifika fall om det är problem med exempelvis mögel, partiklar, ventilation mm. I arbetsgrupperna ska representanter för verksamhetsutövaren, ägaren för lokalen, hälsoskyddsmyndigheten (ÅMHM), arbetarskyddet, företagshälsovården med flera vara med. Målsättningen är att ärenden diskuteras och problem utreds så att förelägganden kan undvikas och man åtgärdar konstaterade brister frivilligt.

Tillsyn

Inom hälsoskyddsområdet kommer tillsynen att fortsätta enligt objektspecifik riskhantering. Det betyder att varje objekt kommer att klassificeras enligt risk. I dagsläget har till exempel alla daghem, grundskolor, effektiverade serviceboenden och behandlingslokaler med hög risk inspekterats vart 3:e år. I fortsättningen kommer dessa lokaler inspekteras vart 5:e år om det inte har varit behov av extra tillsyn de senaste två inspektionerna. Om lokalen är ny, har haft större renovering, problem med inomhusluften eller ny innehavare, kommer tillsynen fortsättningsvis ske vart 3:e år.

Prövning

Enligt hälsoskyddslagen ska en anmälan lämnas till myndigheten minst 4 veckor före verksamheten påbörjas. Ärendet registreras och ett intyg skickas till verksamhetsutövaren. Enligt konsument säkerhetslagen lämnas ingen anmälan gällande verksamheter inom konsument säkerhet när verksamheten påbörjas.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom hälsoskydd

I samband med tillsyn kan eventuella problem med t.ex. inomhusluft, mögelskador mm komma fram. Detta kan resultera i att skador/brister i byggnader åtgärdas i ett tidigt skede och eventuella hälsobesvär minimeras.

Även i arbetsgrupper, som jobbar med inomhusluftproblematik, kan man snabbt komma till ändamålsändliga utredningar och åtgärder och därigenom minimera skadorna.

Utmaningar

Arbetet med den nya tobakslagstiftningen tas över av inspektören inom hälsoskydd.

En utsedd back-up för den ordinarie inspektören inom hälsoskydd och konsument säkerhet saknas.

Plan 2021 – Målsättningar

- 2021 kommer en del av daghemmen, skolor (ej grundskolor), en del av lokaler för barn och ungdomar (förutom skola och daghem) att inspekteras.
- I samband med tillsynen ska det granskas om den obligatoriska ventilationskontrollen (OVK) har gjorts.

Veterinärverksamhet

Nuläge

Myndigheten upprätthåller 24-timmars-veterinärjour för alla tamdjur i landskapet. Veterinärerna vidareutbildar sig regelbundet för att upprätthålla kompetensen för jouten. Dagtid bedrivs veterinärsjukvård på fält samt smådjursjukvård på klinik i omfattningen av två bokningsbara tillfällen i veckan på tre timmar vardera samt vid behov akut sjuka smådjur. I fältverksamheten ingår även en betydande del förebyggande hälsovård hos nötkreatur på besättningsnivå.

Myndigheten bedriver klagomåls- och urvalsbaserad djurskyddstillsyn och tillsyn samt provtagningar i samband med EU:s stödövervakning. Arbetet med tillsyn över anmälningspliktiga verksamheter har nyligen påbörjats.

Besiktning av djur före och efter slakt samt provtagning och administration kopplat till detta utförs av myndigheten. Tillsyn över livsmedelsindustrier, exempelvis godkända livsmedelslokaler som slaktar djur eller förädlar kött/fisk utförs.

Myndigheten utför de uppgifter som enligt rikslagstiftningen om bekämpande av smittsamma djursjukdomar ligger på kommunal nivå. Myndigheten utför bland annat salmonellakontroller hos alla äggproducenter. TSE-provtagning (allvarlig sjukdom hos idisslare som kan vara skadlig för människor) utförs i den utsträckning som krävs.

Under början av 2020 avslutades saneringsfasen i bekämpningsprogrammet för VHS (en smittsam sjukdom hos laxfiskar) och den avslutande provtagningsfasen som sträcker sig över 2 år inleddes. Under 2020 har en av myndighetens veterinärer arbetat med att projektleda och genomföra detta arbete. Det första årets provtagningsplan pågår till 31:a december.

Tillsyn

Veterinärerna utför besiktning före slakt av alla djur samt köttkontroll av samtliga slaktkroppar. Tillsyn över slakthygien samt över djurskydd vid urlastning, väntan på slakt, drivning samt avlivning utförs löpande. Veterinärerna ansvarar för övervakning enligt ett antal nationella hälsokontrollprogram, exempelvis salmonella och andra smittsamma djursjukdomar.

Programmet för vattenbruksdjur är på Åland fortsatt ersatt av bekämpningsprogrammet för VHS och den 1:a januari 2021 börjar det andra och slutliga året av den intensifierade övervakningen (inspektioner och provtagning) som behöver utföras enligt bekämpningsprogrammet. Djurskyddstillsynen består till stor del av uppföljning av klagomål. Utöver det utförs ett antal inspektioner på ett urval av produktionsgårdar, så kallade EU-inspektioner. Dessutom övervakas djurskydd tillsammans med ett antal andra mindre områden i samband med tvärvillkorstillsynen och kontrollprogrammet för främmande ämnen i livsmedel. En del djurhållande verksamheter är anmälningspliktiga, dessa har kartlagts och övervakningen har påbörjats.

Ett antal mindre tillsynsuppdrag utförs av myndighetens veterinärer i deras roll som officiella veterinärer. Det kan innebära hälsointyg inför resor eller kontroller och provtagningar kopplade till smittskydd som förordnats av landskapsregeringen.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom veterinär verksamhet

Den veterinära verksamheten styrs av en mängd lagar och förordningar. Lagstiftningens primära mål är att direkt eller indirekt främja människors och djurs hälsa.

Vi jobbar med preventiv hälsovård bland främst lantbrukets djur och detta syftar till att förebygga sjukdomar som kostar pengar och tid att behandla, både för lantbrukaren och oss. Dessutom kan man minska miljöbelastningen och hejda t.ex. antibiotikaresistensen genom bättre planering av läkemedelsanvändningen vilket är viktigt ur ett hälsoperspektiv. Ett förebyggande arbete kan även sträva till att öka djurvälståndet på sikt.

Tillsynen över godkända livsmedelsanläggningar är ett förebyggande arbete vars främsta syfte är att trygga att de producerade varorna är säkra, alltså fria från ämnen och organismer som kan leda till sjukdom. En mängd områden kopplade till själva livsmedelshygien övervakas men även andra delar av produktionen kontrolleras. Bland annat verifieras att varan är rätt märkt så att konsumenter inte blir vilseledda och kan göra medvetna val. Spårbarhetskraven för fisk kontrolleras vilket är en viktig komponent i EU:s arbete mot utfiskning.

Den veterinära tillsynen och provtagningen av fisk från fiskodlingar ute hos producenterna är en viktig del i det stora arbete som samhället bedriver för att säkerställa att de livsmedel som når ut till konsumenterna är säkra. Övervakningsarbetet har olika fokusområden och innefattar fiskhälsa och sjukdomsövervakning, kontroll av var fisken kommer ifrån, biosäkerhet för att minska risken för smittspridning vid smittsamma sjukdomar samt provtagning för övervakning av virussjukdomar. Det utförs även provtagning för kontroll av främmande ämnen, vilket är en del av ett mycket omfattande, nationellt provtagningsprogram där man övervakar förekomsten av en stor mängd ämnen (t.ex. antibiotika, hormoner, färgämnen, tungmetaller, dioxiner) i animaliska livsmedel. Ett område som också börjar få mer och mer fokus är djurhälsovälfärd inom fiskproduktionen. I dagsläget så är kunskapen inom detta område relativt liten och behovet av forskning och utveckling är stort och här spelar övervakningen en viktig roll i att hjälpa till att ta reda på var kunskapsluckorna finns så att forskning, monitorering och uppföljning kan riktas mer effektivt.

Arbetet gällande djurskydd är viktigt både för att trygga djurens välbefinnande och även för Åland som samhälle. Det finns flera aktörer som verkar inom förädling av animaliska livsmedel och om vi på Åland inte har bra djurskydd tappar även dessa varumärken förtroendet på sikt.

Då det gäller djurskydd för sällskapsdjur blir frågan om samhällsvinster mer omfattande. Ofta är det så att folk misstänker att någon misssköt sin hund eller katt och anmäler detta. Då inspektören väl är på plats visar det sig i många fall att man egentligen har att göra med en betydligt större problematik i form av sjukdomar, misshandel och/eller missbruk som resulterat i att brister i djurskötseln förekommer. Vi kan vara den första "utomstående" kontakten som ser denna misär, t.ex. barn som far illa. Ju tidigare dessa personer får hjälp, vård eller dylikt desto bättre för hela samhället. Här borde ett aktivt samarbete utformas mellan djurskyddsinspektör och i första hand de sociala myndigheterna.

Regelbundna salmonellakontroller är av stor vikt då salmonella hos människor är en allvarlig sjukdom. Finland har status som salmonellafritt gällande ägg och om Åland inte utför kontrollerna så tappar vi denna status. Ett salmonellautbrott skulle troligen orsaka stora samhälleliga kostnader. I samband med inspektionerna kontrolleras även smittskydd och allmänhygien hos äggproducenterna. Detta är också viktigt för att förebygga att smittsamma

sjukdomar som till exempel fågelinfluensa kommer in i besättningarna. Detta skulle också orsaka stora kostnader då fåglarna skulle avlivas.

Utmaningar

I tjänsten som hygieniker/sektionschef ingår idag ett omfattande ledningsansvar, expertis inom smittskydd och livsmedelshygien samt klinisk kompetens inklusive jourtjänstgöring. Ledningsansvaret har visat sig uppta större delen av arbetstiden vilket leder till att tiden inte räcker till för de veterinära områdena. Rekryteringen till denna kombinerade tjänst är mycket svår på grund av bredden som tjänsten i dagsläget förutsätter, vilket belyses av att myndigheten vid ett tillfälle utlyst den som vikariat varvid inte en enda ansökan inkom. Det finns ett behov av att se över tjänstens utformning framåt för att säkra kompetens som hygieniker vid myndigheten såväl som en sektionschef.

Bristerna i det veterinära lagstiftningsområdet (inklusive tillämpningen av EU:s kontrollförfordning) som utpekats i den senaste rapporten från landskapsrevisionen har utretts vidare av Åbo Akademi. Det saknas fortfarande direktiv hur detta ska hanteras.

Det är osäkert hur det utökade fokuset och behovet av smådjursverksamheten kommer påverka övriga veterinära verksamhetsområden på kort och lång sikt.

För arbetet viktig information finns ofta helt eller delvis endast på finska, beroende på arbetsområde.

Det uppstår ibland en jävsproblematik för veterinärer som bedriver behandlande vård på jouten eller vid inbrott på fält då dessa sedan utför sina vardagliga arbetsuppgifter (tillsyn, exempelvis djurskydd). Samma problem gäller även veterinären som jobbar med tillsyn och provtagning på fiskodlingar och som i praktiken även ger råd och vård i samband med hälsoproblem i fiskbesättningar.

Plan 2021 – Målsättningar

Övergripande

- Skapa individuella vidareutbildningsplaner i början av året.
- Genomföra planerade utbildningstillfällen.
- Tydliggöra vad backup-personen ska göra när ordinarie är borta.

Klinisk veterinärverksamhet

- Upprätthålla och vidareutveckla arbetet med den förebyggande djurhälsovården.
- Uppdatera rutiner och hygienplan för smådjurskliniken Zoodiakens lokaler.

Djurskydd

- Riskbedöma anmälningspliktiga och fastslå inspektionsintervall.
- Inspektera alla verksamheter som ska ha årlig tillsyn.

Livsmedel

- Utföra samtliga planerade inspektioner på godkända livsmedelsanläggningar.
- Utarbeta lokala tolkningsanvisningar att använda vid sidan av Finska Livsmedelsverkets.

Nationella hälsokontrollprogram

- Genomföra den intensifierade övervakningen (inspektioner och provtagningar) på Ålands fiskodlingar enligt bekämpningsprogrammet för VHS.
- Utredda långsiktig strategi för fiskhälsoövervakningen.

ÅMHHM Laboratoriet

ÅMHHM Laboratoriet är en viktig del av den åländska förebyggande hälso- och miljövården samt krisberedskapen för livsmedels- och vattenburen smitta och radioaktivt nedfall.

ÅMHHM Laboratoriet sköter på uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som krävs enligt EU:s vattendirektiv. Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord samt djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner. Företagens prover består till största delen av lagstadgade egenkontrollprov. Laboratoriet utför årligen över 30 000 analyser.

Ålands landskapsregering står för ca 60 % av ÅMHHM Laboratoriets uppdrag i form av fältprovtagning och analysering. Cirka en tredjedel av laboratoriets verksamhet består av undersökning av prov från åländska livsmedelsproducerande företag, ca 50 % av antalet analyser, vilket gör laboratoriet till en viktig del av förutsättningarna för företag att kunna verka smidigt på Åland. Några procent av uppdragen utförs för kommuner och privatpersoner. ÅMHHM:s myndighetsprover utgör ca en procent av alla analyser.

Nuläge

Laboratoriets dagliga verksamhet har fortgått i stort sett som vanligt under coronapandemin. Vattenverken och de livsmedelsproducerande företagen har fortsatt visat ett stort behov av att kontrollera sina produkters hygieniska kvalitet, även om en viss minskning ses jämfört med rekordåret 2019, och miljöbyråns vattenövervakningsprogram fullföljs helt enligt plan. Av naturliga orsaker ser vi en minskning gällande exempelvis undersökningar av privata brunnar då många stugägare inte haft möjlighet att besöka sina fritidshus samt gällande bassänganalyser då många bassänger varit stängda i perioder. Inkomsterna för 2020 ser ut att sluta på ungefär samma nivåer som 2017 och tidigare år, efter två år med rekordstora intäkter.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM Laboratoriets undersökningar

Laboratoriets undersökningar bidrar förebyggande till att skydda människors och djurs hälsa, skydda miljön och bidrar till en god lönsamhet hos livsmedelsproducerande företag. Genom regelbundna undersökningar kontrollerar vattenverken och livsmedelsföretagen att deras produkter är säkra att konsumera och förebygger därmed sjukdomsutbrott. Att släppa ut vatten eller livsmedel av dålig kvalitet på marknaden riskerar människors hälsa, ger produktionsbortfall och förstör varumärket för tillverkaren och Åland som turistdestination vilket innebär stora ekonomiska följder.

Krisberedskapen för matförgiftningar, vattenburna sjukdomsutbrott, strålningsolyckor och salmonella-utbrott hos djur bidrar till att hålla nere de samhälleliga konsekvenserna och kostnaderna vid sådana utbrott.

Laboratoriet bidrar med fältprovtagning och de till den kopplade miljöanalyserna till ett säkert bedömningsunderlag för de forskare som arbetar med vattenstatusen i den åländska vattenmiljön. Ett friskt hav är en förutsättning för ålänningarnas trivsel och vår turistnäring.

Utmaningar

Laboratoriets nya datasystem tas i bruk i början av 2021. Det kommer på grund av laboratoriets stora bredd sannolikt att krävas en hel del intrimningsarbete under det första året.

Laboratoriet är en stödfunktion för det åländska näringslivet och därmed kan det finnas risk för en svårbedömd minskning av intäkterna med anledning av coronapandemin.

Nya strängare krav på laboratorierna gällande validering av olika typer av livsmedel för de mikrobiologiska metoderna och krav på regelbundna omverifieringar av de kemiska metoderna ökar arbetsmängden.

Plan 2021 – Målsättningar

Gemensamma mål

- Uppgraderingen av laboratoriets datasystem till LabVantage Express slutförs. Uppgraderingen innebär övergången till ett modernt fungerande datasystem anpassat för laboratoriets verksamhet.

Kemiska enheten

- Omverifieringar (nya utvärderingar av de kemiska metodernas detektionsgränser, mätosäkerhet m.m.) görs avseende ca fem metoder.
- Om lagtinget beviljar medel införskaffas under året en ny titreringsutrustning till den kemiska enheten. Instrumentet valideras före ibrukttagandet för fem olika metoder.

Mikrobiologiska enheten

- Nya ackrediteringskrav innebär att en utvärdering görs inför årets ackrediteringsgranskning avseende fem olika matriser (kött- och mjölkprodukter m.m.) för 13 livsmedelsmetoder.

Laboratoriet arbetar enligt ett snabbt och rörligt system med ständiga förbättringar varför små förändringsmål ständigt avlöser varandra enligt vad kunder och verksamheten kräver.

Laboratoriet är ackrediterat för ett drygt femtiotal metoder (analyserar enligt ett åttiotal) vilket för närvarande bedöms som tillräckligt för våra kunders behov. Därför planeras inga nyackrediteringar vilket dock kan komma att ändra om våra kunder efterfrågar sådan.

